

Izvorni članak UDK 2:316.42.063.3
Primljeno 26. 2. 2009.

Josip Šimić

Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet Družbe Isusove, Jordanovac 110, HR-10000 Zagreb
josip.simic@zg.t-com.hr

Religije i crkve pred izazovom globalizacije

Sažetak

Procesi globalizacije događali su se mnogo puta u povijesti, daleko prije pojave riječi 'globalizacija' u drugoj polovici 20. st. Suvremena globalizacija podrazumijeva društvene, gospodarske i političke procese usmjerene na prelaženje državnih granica i stvaranje globalnog svjetskog poretka. No ona se ne smije svesti samo na to, budući da njeni procesi pogađaju sva područja ljudskog života i djelovanja: medije i komunikacije, gospodarstvo, politiku, pravo, kulturu, ekologiju, etiku, religije i crkve. Posljedice globalizacije jesu nova iskustva na društvenoj, političkoj i gospodarskoj razini – povezivanje i umrežavanje kroz procese internacionalizacije i transnacionalizacije, kroz skupove poput G7 (G8) i Međunarodnog gospodarskog foruma u Davosu, ali i brojni društveni lomovi i gospodarska recesija. Globalizacija potiče religije na približavanje, na jačanje suradnje i na zauzimanje zajedničkog stava. Religije to i čine kroz postojeće zajedničke institucije, poput Svjetskog parlamenta religija (1993.) i Svjetske konferencije religija za mir (1970.), tražeći nove oblike približavanja, dijaloga, solidarnosti, suživota, suradnje i ostvarenja etičkog konsenzusa, vodeći računa o zaštiti vlastitog identiteta u vremenu pluralizma i multikulturalnosti. Religije su svjesne da je etičko pitanje postalo pitanje planetarne odgovornosti koje zahtijeva globalnu etiku oko koje se trebaju složiti svi subjekti na svjetskoj razini, a u kojoj će čovjek biti aktivni subjekt. Kršćanske crkve uzimaju u obzir određene pozitivne zakonitosti procesa globalizacije tako da možemo govoriti o »kršćanskoj globalizaciji«. Kršćanstvo je od svojih početaka bilo usmjereno na određenu vrstu globalizacijskih procesa – daleko prije nego li se pojavio naziv 'globalizacija'. Crkve su svjesne svoje zadaće zajednički braniti u vremenu globalizacije dostojanstvo svakog čovjeka, svake tradicije i kulture. One to čine preko brojnih postojećih međucrkvnenih institucija na svjetskoj razini kao što su Ekumensko vijeće crkava (World Council of Churches, WCC), Ekumensko vijeće mladih u Europi (Ecumenical Youth Council in Europe, EYCE). Katolička Crkva je od početka bila globalna i iz te je perspektive kroz stoljeća misijski djelovala. Nakon II. vatikanskog sabora to će djelovanje pojačati osnivanjem Papinskog vijeća za jedinstvo kršćana (1988.) koje je nastalo iz Tajništva za jedinstvo kršćana (1960.), zatim Svjetskog dana mladih i Caritasa internacionalisa.

Ključne riječi

crkva/e, dijalog, etika, globalizacija, internacionalizacija, kultura/e, mondijalizacija, pluralizam, religija/e, transnacionalizacija

1. Globalizacija: pojavak, definicija, razvoj i posljedice¹

Naziv 'globalizacija'² pojavio se u modernoj semantici u drugoj polovici prošlog stoljeća. Luka Tomašević tvrdi da je nastao 1961.,³ Simone Moran-

¹ Kratica koju susrećemo u tekstu: LThK = *Lexikon für Theologie und Kirche*, I.–XI., Herder, Freiburg/B.-Basel-Rom-Wien 1993.–2001.

² Kroz povijest su se pri širenju velikih carstava događali društveno-kulturni procesi kao što su pokušaji kulturne i religiozne unifikacije, koje možemo nazvati *globalizacijom*: helenizacija nakon osvajanja Aleksandra Makedonskog, kulturno-religiozne unifikacije za vrijeme

dini tvrdi da ga je prvi smislio i upotrijebio *The Economist* 1962.,⁴ a Stefano Zamagni⁵ tvrdi da ga je 1983. iskovao američki novinar Theodor Levitt te da ga je 1988. u svojim radovima učinio slavnim ekonomist Kenichi Ohmae. Oko 1990. postaje vrlo popularan kao dijagnostički pojam za opisivanje suvremenih društvenih, gospodarskih i raznih drugih procesa na svjetskoj razini.⁶ Kao izraz potisnuo je u drugi plan na pozornici društvenih zbivanja⁷ različite pojmove⁸ kao što su npr: 'industrijalizacija', 'kapitalizam', 'socijalizam', 'liberalizam', 'moderna', 'post-moderna' itd. Iz pojma 'globalizacija' izvedene su u hrvatskom jeziku riječi poput 'globalizirati', 'globalan', 'globalistički', 'globalizirajući', a i u engleskom⁹ imamo i nove riječi i izraze.

Paralelno s izrazom 'globalizacija' na frankofonskom govornom području pojavljuje se naziv 'mondijalizacija' (*mondialisation*). Ova dva termina ponekad izgledaju i bivaju upotrebljavani kao sinonimi, iako to ustvari nisu. I u onim vatikanskim dokumentima koji su izvorno napisani na francuskom, susrećemo naziv 'mondijalizacija'.¹⁰ Isto vrijedi i za prijevode na francuski različitih vatikanskih dokumenata.

Postoje različiti *opisi* i *definicije* globalizacije. Simone Morandini¹¹ piše kako sama riječ 'globalizacija', upućuje na obzore bez granica, te kako ona nije posljednji korak u procesu mondijalizacije ili internacionalizacije. On ovako definira naš fenomen:

»S izrazom globalizacija ukazuje se na složeni i novi fenomen, tipičan za posljednja desetljeća, koji je nezaustavljiv. Stvaranje globalnog međuovisnog i umreženog prostora, s određenim unitarnim značajkama, u kojem djeluju različiti činitelji.«¹²

To je suživot u jednom otvorenom društvu, koji olakšava otvaranje granica između različitih kultura, religija i idejnih usmjerenja. »Globalizacija je«, piše Giannino Piana, »složen fenomen na koji možemo svesti mnoštvo procesa, koji su jako važni za razvoj osobnog i društvenog života.«¹³

Procesi globalizacije,¹⁴ zahvaćaju razna područja ljudskog života i djelovanja. Simone Morandini¹⁵ nabraja što se sve globalizira: 1. komunikacije, 2. gospodarstvo, 3. politika, 4. okoliš, 5. rizik i solidarnost, 6. kulture i religije. Što sve zahvaćaju procesi globalizacije još jasnije nabraja *Lexikon für Theologie und Kirche*: 1. medije i komunikacije¹⁶ – *brzi protok informacija*; 2. gospodarstvo¹⁷ – *proizvodnju i tržišta*; 3. politiku i pravo¹⁸ – *politički i pravni poredak*; 4. društvene i životne odnose¹⁹ – *društvene i međuosobne odnose*; 5. kulturu²⁰ – *dijalog kultura*; 6. ekologiju²¹ – *zaštita okoliša*; 7. etiku²² – *traženje univerzalnih etičkih načela*; 8. religije²³ – *interkonfesionalni dijalog* i 9. crkve²⁴ – *ekumenski dijalog*.

Posljedice globalizacije²⁵ su: 1. nova iskustva, ali i lomovi na društveno-političkoj, gospodarskoj, kulturnoj, etičkoj i religioznoj razini – *dramatični procesi i promjene*; 3. ubrzano interesno povezivanje i umrežavanje različitih društvenih subjekata – *integracijski procesi*; 3. pojava i porast utjecaja transnacionalnih čimbenika²⁶ na političkoj, gospodarskoj (silni porast utjecaja multinacionalnih kompanija), financijskoj (sve veća važnost međunarodnih tržišta kapitala) i kulturnoj razini – *transnacionalizacija*; 4. gubitak ili smanjenje političke važnosti granica nacionalnih država – *internacionalizacija*; 5. pojava novog načina promišljanja o različitim problemima (interesne skupine poput G7 [G8] i Svjetski gospodarski forum, koji se okuplja u Davosu), ali i nova ekološka svijest posebno u raspravi o klimatskim promjenama i o onečišćenju okoliša, novi oblici partnerstva radi ostvarenja različitih ciljeva na svjetskoj ili kontinentalnoj razini – *globalizirajuća svijest* i *ekologizirajuća savjest*; 6. prosvjedi koji prate okupljanja G7 (G8), Svjetski gospodarski

forum i slične skupove – protuglobalizacijski prosvjedi i procesi – *antiglobalizacija*.

2. Stav, odgovor i djelovanje religija na izazov globalizacije

Simone Morandini²⁷ predlaže određeno povezivanje religija kako bi se omogućilo nastajanje jednog zajedničkog poimanja i tumačenja fenomena globalizacije, polazeći od analize glavnih društvenih područja koja su uključena

Partskog carstva, Rimskog carstva, Han dinastije, širenja islama u ranom Srednjem vijeku, mongolskog carstva itd. Isto tako, širenje kršćanstva možemo promatrati kao jedan od najvećih procesa globalizacije, dok neki vide sv. Pavla kao jednog od najvećih globalizatora u povijesti. U novom vijeku, kolonijalnu globalizaciju provodili su također europski imperiji: portugalski, španjolski i Ujedinjeno kraljevstvo (Velika Britanija). Određene društvene, gospodarske i političke procese u drugoj polovici 19. stoljeća, koji su prekinuti Prvim svjetskim ratom, možemo smatrati pretečama moderne globalizacije. Usp. Franz-Xaver Kaufmann, »Globalisierung. I. Grundlegung: 2. Historische Entwicklung«, LThK XI., str. 96–97.

3

Luka Tomašević, *Crkva pred izazovom globalizacije. Vrednovanje i kršćansko propitivanje*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 2007., str. 31. Autor se poziva na *Webster's Third International Dictionary of English Language Unbridged*, Meriam, Springfield, MA. 1961., str. 965.

4

Usp. »Globalizzazione. Per avviare la riflessione«, *Credere oggi* 24 (2004), br. 1/139, str. 7.

5

Usp. »Globalizzazione: economia, politica e ambiente«, *Credere oggi* 24 (2004), br. 1/139, str. 37.

6

U drugoj polovici prošlog stoljeća na svjetskoj razini nastaju različite ustanove koje imaju globalnu zadaću, a neke od njih nastale su u okviru ili pod pokroviteljstvom UN-a: GATT = General Agreement on Tariffs and Trade; GEF = Global Environment Facility; IWF = Internationaler Währungs Fond; UNCTAD = United Nations Conference on Trade and Development; UNESCO = United Nations Educational Scientific and Cultural Organization; UNHCR = United Nations High Commissariat for Refugees; UNICEF = United Nations International Children's Emergency Fund; UNDP = United Nations Development Programme; UNEP = United Nations Ecological Programme; UNDRO = United Nations Disaster Relief Coordinator; UNIDO = United Nations Industrial Develop-

ment Organization; UNPO = Unrepresented Nations and Peoples Organization; WTC = World Trade Centre; WTO = World Trade Organization (istu kraticu ima i World Tourism Organization); WUS = World University Service; WWF = World Wildlife Found; WWU = Wirtschafts und Währungs Union; Worldbank itd. Postoje i ustanove koji su nastale kao plod bilateralnih ili multilateralnih dogovora, kao NAFTA = North American Free Trade Agreement, OPEC = Organization of Petroleum Exporting Countries, Dogovor iz Maastrichta, Schengenski sporazum i mnogi drugi.

7

Usp. Claude Lévi-Strauss, *Race et histoire*, Paris 1961., str. 53. Govoreći o *pozapadnjačvanju* planeta, autor ističe da je ono daleko manje rezultat slobodne odluke, već da se radi o manjku slobodnog izbora. Pojam 'globalizacija' često je shvaćan kao drugo ime za liberalni kapitalizam multinacionalnih kompanija. Upravo pred početak 17. *Dana Frane Petrića* u komentaru na prve znakove krize i recesije Ines Sabalić u članku »Umro je anglosaksonski kapitalizam« (*Slobodna Dalmacija*, 20. rujna 2008., str. 14) napisala je: »Ovo je početak kraja globalizacije i kraj financijskog sustava na koji smo navikli, no težnja za profitom ipak je vječna.«

8

Usp. Franz-Xaver Kaufmann, »Globalisierung. I. Grundlegung: 1. Begriff«, LThK XI., str. 95.

9

Globalbudget(irung), global managing, global sourcing, global players, GPS = global positioning system, global recession, global share, global village itd.

10

Usp. Ivan Pavao II, *Lettre Au moment, L'Osservatore Romano*, 13. svibnja 2000., 4 (*Enchiridion Vaticanum XIX, Documenti ufficiali della Santa Sede* 2000, EDB, Bologna 2004., str. 834, 837 i 838). U ovom pismu papa našoj temi posvećuje br. 3 i 5 (str. 4), koristeći tri puta izraz 'mondialisation' i jednom 'globalisation'. Isto tako, Papinsko vijeće za pravdu i mir u dokumentu *Voilà à peine plus. L'Église face au racisme. Pour une société plus fraternelle*, pripremljenom 29. kolovoza 2001. za Svjetsku konferenciju

u procese globalizacije i u raspravu o njoj (mediji, gospodarstvo, politika, okoliš, kultura i religije).

Isti autor²⁸ tvrdi kako je potreba planetarne solidarnosti na gospodarskom i društvenom području pokazala nužnost daljnjeg jačanja međukulturalnih odnosa, kako bi se izbjegla redukcija suvremenog društva na puku »mcdonaldizaciju«, tj. na potrošačko društvo bez širokih obzora i povijesnog sjećanja. Raznolikost lokalnih kultura osuđena je na zaborav ili utapanje u nekoj globalnoj populariziranoj *koinè* kulturi, bez neposrednih društvenih sadržaja ili, što je još gore, na iskorjenjivanje kroz imperijalističku politiku, koja za posljedicu može imati sraz civilizacija i pojavu fundamentalizama, kako onih religioznih tako i onih političkih, gospodarskih i individualističkih, usredotočenih u potpunosti na tržište.

Multikulturalnost, koja se ostvaruje u naprednim društvima, pokazuje različite mogućnosti, koje ponekad potiču na promjene, na međusobne inkulturacije, na porast identiteta. U tom smislu 'globalno' ovdje ne podrazumijeva puku uniformiranost i jednoobraznost, koje odbacuju lokalne značajke. Danas, nastavlja S. Morandini,²⁹ trebamo odbaciti eurocentričnu težnju za kulturnim jedinstvom ljudske zajednice utemeljene na zapadnjačkim vrijednostima, budući da nam se otvorio prostor za dijalog kultura, posebno kad su u pitanju ljudska prava. Taj dijalog jest bitna činjenica za stvaranje sigurne planetarne zajednice.

Sve ovo što je rečeno za kulture, može se reći i za religije, nastavlja naš pisac,³⁰ jer se danas i one nalaze jedna uz drugu i jer ih globalizacija poziva, ne ostavljajući im izbor, na suprotstavljanje fundamentalizmu i na međusobno sestrinsko prepoznavanje. Obzor mira i suživota nužni je cilj, iako se ponekad čini da ga je nemoguće ostvariti, koji pred religije stavlja zadaću nastojanja oko pravednosti, opraštanja i odbacivanja nasilja, kako bi se ostvarila pravednost. U tom obzoru dijalog se pokazuje kao temeljni etički i religiozni imperativ, koji se mora pokazati pažljivim i spremnim saslušati onoga drugoga.

Enzo Pace,³¹ docent sociologije religija na Sveučilištu u Padovi, ističe kako globalizacija skraćuje udaljenost između kultura i religija, koje tako postaju blizu jedna drugoj čemu doprinose selidbe ljudi različitih kultura i religija na različita mjesta našeg planeta. Društva prvog svijeta pozvana su suočiti se s ovim novim oblicima pluralizma, koji su daleko raznolikiji i izazovniji od onog klasičnog oblika pluralizma koji je postojao između katolika i protestanata, kao pripadnika dominirajućih crkava i manjinskih religija. Globalizacija stavlja izazov pred velike povijesne religije, koje su oduvijek imale naviku smatrati se sveopćim i svjetskim: 1. Da li postati bedem obrane zajedničkih uspomena i vlastitih identiteta, koji se osjećaju ugroženim dolaskom novih kultura i religija, koje su shvaćene tuđim i posve neusklađivim s demokratskim pravilima igre ili pak nastojati zapriječiti izbijanje sukoba kultura ili novih vjerskih ratova; 2. Ili pojačati napore oko istinskog dijaloga s nakanom postizanja minimalnog konsenzusa između različitih religija i kultura?

Pace postavlja pitanje:

»Kako se postavljaju religije i kulture u odnosu na stanje koje smo opisali? Jesu li u stanju izdržati izazove novog pluralizma koje postavlja globalizirano društvo?«³²

On drugi dio svoga članka posvećuje temi »Velike svjetske religije i globalizacija«,³³ a treći dio temi »Izazovi globalizacije« (za religije).³⁴

Govoreći o susretu velikih povijesnih religija i globalizacije, Enzo Pace³⁵ ističe da su religije, posebno one povijesne, naviknute širiti se po cijelom svijetu, inkulturirati se u okoliše, posve različite od onih u kojima su nastale.

Zato, teoretski gledano, one nemaju nikakva razloga bojati se globalizacije, jer su nadnacionalne po samoj svojoj definiciji i jer su njihov navještaj ili poruka sposobni prevladati kulturne, lingvističke i ostale prepreke, koje razdvajaju narode i pojedince. Kroz povijest to su činili kršćanstvo i islam, a danas to posebno čini budizam, pokušavajući pretočiti u shvatljivi govor teška i komplicirana pravila asketskog puta, koji omogućuje svladavanje boli. Ako je to istina, onda je isto tako istina da globalizacija danas predstavlja relativno novu stvarnost i kad su svjetske religije u pitanju. Očita je i činjenica da u »trećem« i »četvrtom svijetu« nastaju nove religije³⁶ zahvaljujući

protiv rasizma, rasne diskriminacije, ksenofobije i nesnošljivosti (održana u Durbanu od 31. kolovoza do 7. rujna 2001.), u br. 2 kaže: »2. La mondialisation, déjà commencée en 1988, ne cesse de s'accélérer: les pays, les économies, les cultures, les modes de vie se rapprochent, s'universalisent et se confondent (...) La 'mondialisation' en cours s'illustre de différentes manières (...)« U: *Enchiridion Vaticanum XX, Documenti ufficiali della Santa Sede 2001*, EDB, Bologna 2004., str. 1727. U talijanskom prijevodu isti tekst koristi izraz 'globalizzazione': »La globalizzazione, già avviata nel 1988, accelera continuamente il passo; i paesi, le economie, le culture, gli stili di vita si avvicinano, si universalizzano e si confondono (...) La 'globalizzazione' in corso appare in vari modi (...)« (Vidi Isto.)

11

S. Morandini, Nav. čl., str. 7–8. S. Morandini je koordinator projekta »Etica, filosofia e teologia« fondacije Lanza u Padovi.

12

Isto, str. 8. Stefano Zamagni, u ranije navedenom članku na str. 37, ovako definira globalizaciju: »Quello della globalizzazione è tipico fenomeno complesso. Non deve perciò meravigliare la pluralità delle interpretazioni e dei relativi atteggiamenti politici. In effetti la globalizzazione divide gli studiosi e i cittadini più di quanto li unisce (...) Molti pensano che la globalizzazione rappresenti solo un avanzato stadio di sviluppo del capitalismo.«

13

»Etica: una corresponsabilità planetaria«, *Credere oggi* 24 (2004), br. 1/139, str. 57.

14

Usp. Peter Ulrich, »Weltwirtschaft, Weltwirtschaftsordnung«, *LThK X.*, str. 1085. Kao reakciju na procese globalizacije i njihove posljedice, Ulrich opisuje tri različita politička, a donkle i društvena i etička, pristupa samom fenomenu: 1. *staroliberalni pristup* posve slobodnog tržišta, koji podržava slobodno i deregulirano tržište i ne želi ni posredno ni neposredno uplitanje politike u svrhu regulacije tržišta, koji u stvari politiku i druga područja ljudskog života, promišljanja i djelovanja potpuno podlaže dominaciji tržišta, koje je s recesijom krajem 2008. do-

živjelo krah; 2. *neoliberalni pristup* prihvaća primat politike nad tržištem, ali samo u svrhu one regulacije koja bi omogućila daleko veću učinkovitost tržišta i 3. *ordoliberalni pristup* koji politici na globalnoj razini daje apsolutni primat nad tržištem a u svrhu »civiliziranja« (»dovođenja u red«) svjetskog tržišta (*global governability, governance*). Stefano Zamagni, u ranije navedenom članku na str. 39, govori o »delokalizaciji« proizvodnje kao jednoj od posljedica globalizacije.

15

Usp. S. Morandini, Nav. čl., str. 9–18.

16

Usp. Joachim R. Höflich, »Globalisierung. II. Globalisierungsprozesse: 1. Kommunikation«, *LThK XI.*, str. 98–99.

17

Usp. Hermann Sauter, »Globalisierung. II. Globalisierungsprozesse: 2. Ökonomie«, *LThK XI.*, str. 99–100. Vittorio Hösle, u svojem djelu *Moral und Politik. Grundlagen einer politischen Ethik für das 21. Jahrhundert*, C. H. Beck, München 1997., zaključuje kako se svjetsko gospodarstvo zahvaljujući globalizaciji razvija preko granica suverenih država (usp. str. 720), a što je naročito uzelo maha nakon završetka hladnog rata, te su se mnoge države priključile GATT-u, no osjeća se manjak jedne središnje etičke ustanove koja bi to regulirala jer World Bank i IMF (Međunarodni monetarni fond) imaju ograničene mogućnosti (usp. str. 749). Globalizacija gospodarstva i tehnički razvoj, posebno informacijske tehnologije, upozorava Hösle, daleko je brži od njegova moralnog vrednovanja (usp. str. 755). On također kaže da pitanje poreza treba urediti jednim međusobnim dogovorom na globalnoj razini, kako bi se spriječio bijeg kapitala (usp. str. 926). U modernom svijetu uznapredovale globalizacije, naglašava Hösle, imamo primat vanjske politike, posebno kad su u pitanju gospodarski i ekološki problemi, jer niti izolacionizam velikih sila nije više moguć (str. 1008). Globalizaciju gospodarstva više nije moguće zaustaviti ili vratiti natrag (usp. str. 1017). Globalizacija privrede manje-više prisiljava na reaktivnu politiku, nasuprot nižim socijalnim i ekološkim standardima u nadolazećim zemljama (usp. str. 1084). Hösle zaključuje kako je dovođenje privrede u red

velikim masama koje se sele po planetu i koje tako omogućuju presađivanje tih religija i u »prvi« svijet, koje se od početka predstavljaju ne samo kao etničke religije, već istovremeno i kao transnacionalne religije. Kao reakcija na ovo događa se da se pripadnici povijesnih religija povlače i zatvaraju, živeći vlastitu vjeru kao oznaku vlastitog kulturalnog identiteta. Globalizacija čini da se kulturne i religijske razlike pojavljuju i utječu i tamo gdje se drži da one nemaju nikakve važnosti, a to su zatvori i bolnice u »prvom svijetu«. S jedne strane, globalizacija kroz moderne seobe iskorjenjuje osobe, skraćujući udaljenosti između različitih mjesta, a s druge strane dovodi na svjetsku pozornicu ono što je posve lokalno, pa tako običaji jedne etničke skupine kruže u različitim okolišima, udaljenim od njihovih izvornih mjesta, čineći tako da lokalno postane globalno.

Globalizacija postavlja određene izazove, kako tvrdi već spominjani Enzo Pace,³⁷ pred velike povijesne religije (kršćanstvo, islam, hinduizam i budizam), od kojih je najveći religiozni pluralizam koji je prožeo ne samo zapadno društvo, već i mnoga druga. S jedne strane susrećemo činjenicu da su se ljudi navikli na suživot i toleranciju, na miješane brakove, na zanimanje za različite religiozne svetkovine i svečanosti pa i na sudjelovanje u njima. Oni se u svakodnevnom životu uzajamno podnose, postaju prijatelji poštujući različitost drugih. S druge strane život postaje sve teži, jer je sve manje radnih mjesta, jer se javlja društvena degradacija u četvrtima velikih gradova. U takvoj situaciji osjećaj zajedništva koje pružaju religije postaju mnogima posljednja nada u težnji imati jedan određeni identitet i biti prepoznat i prihvaćen kao subjekt u društvenoj sredini koja ih ne poznaje, ne priznaje i često zapostavlja. Osjećaj pripadnosti nekoj religiji na taj način postaje također osjećaj etničke i kulturne samoobrane, zahvaljujući upravo duhovnoj snazi koju nekoj osobi pruža određena religija u svrhu obrane u društvu koje je neprijateljsko prema slabima, nasilno s onima koje ne uspijeva gospodarski pokoriti i nezainteresirano za one koji ostaju na rubu društva.

U globaliziranom društvu religije mogu biti u napasti da se preko mjere hvale svojom ulogom čuvarica kolektivnih sjećanja cijelih naroda, što je jamstvo ponuđenog osjećaja pripadanja zajedničkoj sudbini. Religije tako postaju posljednje sigurno jamstvo zajedničkog identiteta u vremenu u kojem je porastao osjećaj straha od moguće iskorjenjivosti različitih običaja naroda i pojedinaca. Zato se mnogi hvataju za Boga, ne samo i ne prije svega jer žele biti čvrsti u vjeri, nego daleko više zato jer u mnogim slučajevima vjera ostaje kao zadnja poveznica osoba koje u svijetu u kojem žive više ne uspijevaju pronaći one društvene i kulturne značajke okoliša u kojem su rođeni i u kojem su nekad živjeli.

Velike povijesne religije pozvane su da paze kako ne bi upale u zamku svođenja vjere na jednostavne ali moćne i djelotvorne zajedničke društvene »označivače«, iako se čini da se situacija razvija u ispravnom smjeru. Njihovi vođe i predstavnici trebaju biti svjesni svoje odgovornosti i izazova koji globalizacija stavlja pred svakoga od njih. Religije su pozvane prilaziti sve bliže jedna drugoj, usprkos brojnim razlikama, jer mogu izvršiti vrlo važnu odgojnu zadaću nastojeći oko pitanja koja su im svima zajednička. One tako mogu odgajati svoje vjernike u globalnom pravcu, tj. da može postojati jedna istina koju svaka od njih može prihvatiti. Trebaju ih uputiti da djeluju na lokalnom planu poštujući jedni druge i slijedeći pažljivo različite putove koje svaka od njih nudi u svrhu nadilaženja svega što ograničava ljudsko biće. Istinu, koju svaka religija drži da zakonito posjeduje, ljudi mogu dostići na različite načine. To nije relativiziranje istine, naprotiv ona tako postaje globalna, kao

okvir zajedničkih duhovnih vrednota koje mogu poslužiti za izgradnju jedne sveopće etike.

Andreas Bsteh,³⁸ govoreći o religijama u procesu globalizacije, iznosi tri važne zadaće koje religije u procesu globalizacije moraju imati pred očima: 1. osjećaj zajedničke odgovornosti, 2. traženje jedinstva kroz dijalog i 3. formulira-

središnja zadaća 21. st., kao i prihvaćanje izazova globalizacije (usp. str. 1113).

18

Usp. Christian Tomuschat, »Globalisierung. II. Globalisierungsprozesse: 3. Politik u. Recht«, LThK XI., str. 100–101.

19

Usp. Franz-Xaver Kaufmann, »Globalisierung. II. Globalisierungsprozesse: 4. Soziales«, LThK XI., str. 101–102.

20

Usp. Wolfgang Welsch, »Globalisierung. II. Globalisierungsprozesse: 5. Kultur«, LThK XI., str. 102–105.

21

Usp. Ulrich Hampicke, »Globalisierung. II. Globalisierungsprozesse: 6. Ökologie«, LThK XI., str. 105–106.

22

Usp. Konrad Hilpert, »Globalisierung. II. Globalisierungsprozesse: 7. Ethik«, LThK XI., str. 106–110. Moguće je također govoriti o međusobnom povezivanju i prožimanju različitih filozofskih tradicija.

23

Usp. Andreas Bsteh, »Globalisierung. II. Globalisierungsprozesse: 8. Religionen«, LThK XI., str. 110–111.

24

Usp. Jürgen Werbick, »Globalisierung. II. Globalisierungsprozesse: 9. Kirche u. Kirchen«, LThK XI., str. 111–113. Spomenimo i učenje katoličke Crkve, posebno pape Ivana Pavla II. o globalizaciji. Usp. također Luka Tomašević, Nav. dj.

25

Usp. Franz-Xaver Kaufmann, »Globalisierung. I. Grundlegung, 3. Begleiterscheinungen«, LThK XI., str. 97–98.

26

Kao negativan primjer posljedica globalizacije imamo pad cijena nafte u drugoj polovici 2008. i »plinjski rat« Rusija-Ukrajina-Europska Unija početkom 2009. Godina 2008. donijela je krizu i recesiju globalnih razmjera koja je pogodila sve svjetske burze. Kriza je čini se počela s nevjerojatnim padom vrijednosti dolara i rastom cijena sirove nafte do skoro 150 \$ i njenim padom početkom 2009. na samo 34 \$. To otvara pitanje o moralu onih koji upravljaju svjetskim tržištem nafte i drugih općepotrebnih dobara. Kulminacija krize i recesije pokazala se krajem 2008. katakliz-

mičkim padom vrijednosti dionica i drugih burzovnih papira na svjetskim burzama koji je prisilio vlade mnogih zemalja da, suprotno svim do sada proklamiranim gospodarskim i financijskim politikama, ubrizgaju velike količine novca u posrnule banke, investicijske fondove i tvrtke. Ovaj postupak neposrednog financijskog miješanja podsjeća na metodu nekadašnjih komunističkih režima. Kao posljednji čin u ovoj drami treba pridodati i plinjski sukob Rusija-Ukrajina i Rusija-Europska zajednica. Sve ovo moguće je promatrati kao negativne posljedice procesa globalizacije.

27

Usp. S. Morandini, Nav. čl., str. 7–22.

28

Usp. Isto, str. 16–18. Trebamo li – pita se Morandini na str. 17 – odgovoriti na ove izazove braneći po svaku cijenu vrednote Zapada, čak i s mjerama koje su s njima u suprotnosti, posebno nakon 11. rujna 2001.?

29

Usp. Isto, str. 17–18.

30

Usp. Isto. Glede integracije islama na str. 18 piše: »Samo kroz dijalog možemo se, na primjer, nadati pojavi jednog europskog islama koji će biti otvoren za kritičku integraciju, koji će znati sačuvati i potvrditi vlastiti identitet, stvarajući istovremeno nove oblike dodira i susreta sa Zapadom.«

31

Usp. Enzo Pace, »Religioni e globalizzazione«, *Credere oggi* 24 (2004), br. 1/139, str. 47–55.

32

Isto, str. 49.

33

Usp. Isto, str. 50–52.

34

Usp. Isto, str. 52–54.

35

Usp. Isto, str. 50–52.

36

Usp. Isto, str. 50–51. Kao npr. Sveopća crkva kraljevstva Božjega utemeljena 1977. u Brazilu, Moonova Ujedinjena crkva, različite karizmatске skupine, religijske zajednice koje potječu iz Ghane itd. Danas je doista teško snaći se u ovoj »novoj svetoj geografiji« u kojoj susrećemo džamije, hramove-sikh(a), budističke pagode, *terreiros* – svetišta afro-američkih sekti poput umbande i condomablea.

nje zajedničkog etičkog sustava preko međusobnog povezivanja, dogovaranja i prožimanja.

Religije³⁹ promatraju čovjeka kao pojedinca koji prije svega u svojoj nutrini, tj. u svim svojim životnim razdobljima i područjima, pokušava nadići samog sebe. Osjećajući se pozvanima tumačiti znakove vremena, što znači da su se usmjerile prema otkrivanju i tumačenju budućnosti čovjeka, oslanjajući se na bogatstvo svojih povijesnih religioznih sadržaja i izričaja. Polazeći od tih datosti, one nastoje protumačiti sadašnjost, tj. ono što je u njoj novo, i to uvijek iznova – na drugačiji način, jer ono što je danas ljudima novo, brzo biva nadiđeno zbog sve bržeg globalnog umreženja i sve jačeg među-prožimanja prostora i vremena. Stvarnost svijeta, koji je sve povezaniji i ujedinjeniji, sa svim svojim mogućnostima, na isti način pokazuje mogućnost napretka i razvoja globalnih razmjera, ali i područja mogućih sukoba. To je poziv različitim religijama da sva svoja nastojanja i sve svoje mogućnosti stave u službu čovjeku u njegovu nastojanju da preko usmjerenja na svoje transcendentalne korijene ponovno utemelji svoje ljudsko dostojanstvo. Polazeći od postojećih različitosti i od različitih identiteta, čovječanstvo je pozvano tražiti novo zajedništvo kako bi očuvalo religioznu i etičku dimenziju.

Činjenica da se ljudi, i pojedinci i skupine, moraju sve više učiti dijeliti životni prostor s drugima, sve više nameće i potrebu neizbježnog dijaloga među religijama.⁴⁰ Njihov dijalog međusobno i sa svijetom treba proizlaziti iz dinamike njihovih vlastitih ideja u znaku jedne nove dijaloške kulture, koja neće poticati religije da njihove vlastite identitete i zadaće definiraju jedna protiv druge, već naprotiv da ih to nastojanje usmjeri jednu prema drugoj. U svijetu koji sve više postaje jedinstven u traženju odgovora na različita životna pitanja, od religija se očekuje da postanu simbol procesa »dijalog-jedinstvo«, kako to naglašava Walter Kasper.⁴¹ Izmjenični dijalog neće isključiti pitanje istinitosti niti će pitanje zajedništva tražiti i nastojati utemeljiti na jednom minimalnom zajedničkom nazivniku. Ovdje se daleko više radi o novonastalom identitetu ostvarenom i produbljenom u povezanosti, koji druge ne isključuje niti zaobilazi, već naprotiv, koji je naučio pokazivati se u povezanosti s drugima. To će biti temelj procesa dijaloga-jedinstva koji će u nadolazećim kulturnim nastojanjima čovječanstva međusobno povezivati različite religije i upućivati ih na njihovu zajedničku odgovornost za ljude i za stvoreni svijet.

Iako religije i kulture teško podnose ili ne prihvaćaju jednu sveopću etiku,⁴² ipak samo preko njihovog minimalnog dogovora trebaju nastojati oko zajedničke etike, zadržavajući svoje različitosti.⁴³ Prema uvjerenju svih religija, čovjeka se ne smije shvaćati i definirati kao dio nekog svemirskog stroja niti kao neku funkciju globaliziranog društva, već kroz njegovu osobnu usmjerenost na transcendentalno, što u različitim religijama biva shvaćeno na različite načine. Religije su pozvane djelovati na ovom tlu, koje nije samo pozitivistički formulirano, već se temelji na ljudskom dostojanstvu, koje je različito definirano u različitim religijama. One opažaju potrebu zajednički stupiti u raspravu o zadatostima životnih odnosa, koji se sve brže i sve više mijenjaju, a u svrhu traženja suživota dostojnog čovjeka i prirode na zemlji. Religije trebaju naučiti, govoreći o njihovim polazištima, formulirati zajednička etička načela⁴⁴ proistekla iz međusobnog prožimanja i povezivanja, od kojih će onda polaziti u traženju novih oblika života dostojnih čovjeka. One u zajedničkom nastupu, polazeći od dostojanstva čovjeka i iz njega izraslih prava i dužnosti, trebaju pokazati veliku osjetljivost ujedinjujući svoje napore u traženju obrambenih mehanizama u borbi s uvijek novim opasnostima i nepravdama koje ugrožavaju čovjeka.

Giannino Piana⁴⁵ smatra da, kada govorimo o globalizaciji, etičko pitanje postaje pitanjem planetarne odgovornosti. Jedna takva etika zahtijeva ponovno

otkrivanje *relacionalne ontologije*⁴⁶ koja pokazuje univerzalističke crte, potičući svakog čovjeka da preuzme odgovornost za cjelokupno čovječanstvo, kako ono sadašnje tako i ono buduće, i da u tom smislu vrednuje vlastito djelovanje na temelju proširenoga koncepta ljudskog dobra.⁴⁷ Odgovornost upućuje na potrebu pažljivog promatranja objektivne vrijednosti djelovanja, što znači podložiti se kriteriju uspješnosti ili rezultata. Primjena jedne takve paradigme na trenutačnu situaciju treba biti izvršena preko individualizacije stvarnog operativnog izbora koji omogućuje proširenje područja demokratskog sudjelovanja u različitim područjima društvenog života, od gospodarstva do informacije i konačno do same politike.⁴⁸ Zrelo preuzimanje odgovornosti podrazumijeva uključivanje osobne subjektivnosti, a to drugim riječima rečeno, znači da se to može ostvariti samo tamo gdje su ljudi svjesni važnosti

37

Usp. E. Pace, Nav. čl., str. 52–54.

38

Usp. Andreas Bsteh, Nav. čl., str. 110–111.

39

Usp. Isto, str. 110.

40

Usp. Isto, str. 111.

41

Usp. »Das Christentum im Gespräch mit den Religionen«, AA.VV., *Dialog aus der Mitte christliche Theologie*, Andreas Bsteh (Hg.), Mödling 1987., str. 105–130.

42

Usp. Andreas Bsteh, Nav. čl., str. 111.

43

Usp. Simone Morandini, Nav. čl., str. 20.

44

Usp. AA.VV., *Ethik der Religionen*, Ratschow C. H. (Hg.), Stuttgart 1980.; AA.VV., *Ethik der Religionen – Lehre und Leben, I–V*, Michael Klöcker – Udo Tworuschka (Hg.), München–Göppingen 1984.–1986.

45

Usp. Giannino Piana, Nav. čl., str. 57–66.

46

Usp. Isto, str. 59–60. Autor kaže da etika već u svom začetku biva zamišljena kao ono što pripada osobi u njenoj prirodi postojanja i odnosa; a to drugim riječima znači da ona prima svoj izvor i svoj cilj od jedne *relacionalne ontologije*, koja u potpunom smislu definira identitet čovjeka. U središtu moralnog sustava u globaliziranom društvu je onaj drugi, kojeg treba poštivati i čija prava jesu bitni uvjet po kojem svatko na svoj način i u svoje vrijeme može ostvariti poštovanje i zaštitu svojih vlastitih prava. Ovdje se jasno pokazuje perspektiva osobne i zajedničke međuovisnosti, kako to zahtijeva već biblijsko zlatno pravilo: »Ne čini drugom ono što ne želiš da on tebi učini«. Prijelaz iz antičkog razdoblja grčke filozofije u razdoblje moderne filozofije, jest prijelaz od onoga *biti* na ono *ja*. Drugi biva pozvan samo

na podređeni i instrumentalizirani način, što uključuje rizik da čovjek potrebe drugoga tumači projicirajući na njega svoje vlastite potrebe i zahtjeve. Istinski skok u kakvoći u odnosu na ovako egoističko poimanje susrećemo u kršćanskoj tradiciji, koja uvodi načelo ljubavi koja se pruža bez traženja osobne koristi. Moralno djelovanje tako usvaja odgovor koji je potpun i bez ikakva interesa.

47

Usp. Isto, str. 60. Autor doslovno kaže: »Uvjet potpune međuovisnosti u kojoj danas čovječanstvo živi, kao posljedica procesa globalizacije, širi do krajnjih granica obzor odgovornosti, pretvarajući ga u suodgovornost svih u odnosu na svakoga (pojedina) i svakoga u odnosu na sve, stvarajući drugim riječima strukturalne uvjete prema kojima je onaj drugi (bližnji u kršćanskom smislu) svaki čovjek, u smislu čovječanstva koje živi na zemlji. To znači da se u širem i povijesnom smislu gledano, kao i u smislu budućnosti, naša briga treba usmjeriti na buduće naraštaje, za koje treba sačuvati svijet u kojemu će se uistinu moći živjeti.« Na str. 61 autor ističe kako Paul Ricœur u svojoj koncepciji uz »ja« i »ti« uvodi i »trećeg« koji nije anoniman, nego osoba s jasnim imenom. Autor dalje na istoj stranici kaže: »Odgovornost prema drugom poprima tako potrebnu političku dimenziju, koja uključuje traženje oblika sve šireg i učinkovitijeg sudjelovanja u onim središtima moći u kojima bivaju donesene odluke koje se tiču sadašnjeg i budućeg ustroja svijeta. Odgovornost poprima univerzalističke oblike – onaj *netko* prema komu treba biti odgovoran jest svaki čovjek – i to doista postaje kriterij vrednovanja svakog ljudskog čina shvaćenog kao promicanje *sveopćeg (globalnog) ljudskog dobra* – kako je već spomenuto – ne samo kao dobro svakog pojedinog čovjeka i cijelog čovječanstva, već dakako i budućih naraštaja.«

48

Usp. Isto, str. 61–63. U drugom dijelu svojega izlaganja pisac kaže da su ekonomija i informacija dva privilegirana područja kada govorimo o procesima globalizacije.

trenutka i obaveze da nastoje u prvom redu oko poboljšanja uvjeta života svih ljudi. To zahtjeva duboku promjenu mentaliteta i usvajanje oblika ponašanja koji olakšavaju ponovno otkrivanje vrednota koje oduvijek postoje i njihovo suvremeno korištenje na način koji odgovara današnjim potrebama.⁴⁹

Nekršćanske religijske tradicije određuju religiozno-kulturno samopoimanje – etičku svijest-savjest⁵⁰ i društveno-gospodarsku praksu brojnih zemalja i naroda u različitim dijelovima svijeta. Jedan zajednički *ethos* (*ethos* konvergencije), koji bi se temeljio na moralnim načelima različitih religija, trebao bi omogućiti čovječanstvu da ostvari zajedništvo u nastupu i da pronade »zajedničku savjest«. Nastojanje oko zajedničkog *ethosa* na razini suradnje različitih religija, crkava, ali i društvenih, državnih i međunarodnih ustanova, podrazumijeva nekoliko važnih činjenica: 1. svijest o nužnoj potrebi sveopće, univerzalne – globalne etike; 2. potreba dogovora svih navedenih subjekata oko središnjih načela i tema jedne globalne etike;⁵¹ 3. svjetska etika – *World Ethos* (*Weltethos*)⁵² kao jedan od uspješnih pokušaja formuliranja svjetske ili globalne etike (*World* ili *Global Ethic*) na temelju različitih religijskih i filozofskih etika, a što podrazumijeva i nove odnose na relaciji *etika-filozofija-pravo-politika-religije*. H. Küng 1990. otvara raspravu o ovoj temi, a već 1993. biva proglašen Svjetski parlament religija (World Parliament of Religions).⁵³ Uz tu, postoje i neke druge institucije kao Svjetska konferencija religija za mir (World Conference on Religion and Peace, WCRP)⁵⁴ utemeljena 1970.

3. Crkve u procesima globalizacije

Osim katoličke Crkve i neke druge kršćanske crkve podrazumijevaju sebe sveopćima, svjetskim crkvama⁵⁵ – i iz toga proistječe njihova usmjerenost »kršćanskoj globalizaciji«. Ovu usmjerenost samo ponekad prati i određena crkveno-politička stvarnost. Tako se opažaju promjene koje pogađaju samo ljudsko postojanje, postavljajući dalekosežna pitanja kako za samu teologiju tako i za praksu crkvenih zajednica, pozvanih da žive i navješćaju univerzalnost Evanđelja u vremenu korjenitih promjena u društvu.

Kršćanstvo, koje se širilo iz Europe, »izvozilo« je manje-više i europsku kulturu, ali je usprkos provođenja inkulturacijskih nastojanja u različitim mjestima svojega djelovanja, ipak ostalo tuđe. Misije su u tom smislu dugo vremena ostale neupitno sredstvo širenja kršćanske vjere i kulture, popraćene pokušajima inkulturacije u svom djelovanju. Djelovanje misionara nerijetko je bilo i poziv na izradu jednog dijaloškog obzorja koje bi bilo otvoreno drugim kulturama i njihovim tradicijama. Propagiranje kršćanske vjere u 20. st. bilo je ponekad kritizirano kao religiozni kolonijalizam koji nastoji univerzalizirati i nametnuti zapadno-europske strukture promišljanja i organiziranja.

Andrea Toniolo⁵⁶ se pita koji doprinos može pružiti kršćanstvo u suvremenim procesima jedinstva i univerzalizacije ljudske obitelji? On odgovara kako etičko i društveno posredovanje istina vjere, koje susrećemo u učenju crkve, pruža dva kriterija protiv brutalne logike tržišta: 1. onaj o dostojanstvu ljudske osobe i njenih prava i 2. onaj o vrijednosti pojedinih kultura i njihovih religioznih tradicija. Neka teološka stremljenja,⁵⁷ kao politička teologija i teologija oslobođenja, pružaju također određene kriterije i načela ukorijenjena u srcu kršćanstva, koja mogu poslužiti kao moralni autoritet u razdoblju globalizacije: univerzalnost kraljevstva Božjega, načelo suosjećanja i otkupljenja i povijesne žrtve.

Postoje različite, manje ili više globalne, organizacije i ustanove koje okupljaju nekatoličke crkve, crkvene zajednice i skupine, kao što je Ekumensko vije-

će crkava (World Council of Churchis, WCC)⁵⁸ sa sjedištem u Ženevi utemeljeno na prvom susretu u Amsterdamu 1948., koji je 1996. imao 332 članice iz više od stotinu zemalja. WCC je važno mjesto učenja poštivanja postojeće raznolikosti crkvenih struktura i načina ispovijedanja vjere. Uz WCC postoje

49

Usp. Isto, str. 63–65. Autor u trećem dijelu svoga izlaganja govori o nužnosti promjene mentaliteta i načina života.

50

Na području kršćanskih crkava u zadnjih dvadeset godina susrećemo pokušaj izrade prihvatljivog globalnog etičkog standarda posredstvom ciljanih konzultacija na različitim razinama s nakanom ostvarenja među-crkvenog »koncilijarnog« procesa, a sve u svrhu stvaranja jednog svima prihvatljivog etičkog modela koji bi jamčio očuvanje mira i ostvarenje društvene pravednosti.

51

Usp. Thomas Hausmanninger, »Weltethos«, LThK X., str. 1074–1075. Usp. različite pokušaje, koncepte i inicijative: 1. *Karta ljudskih prava* proglašena od UN-a 1948. kao prvi pokušaj formuliranja sveopćih etičkih načela; 2. *esencijalizam* – pokušaj utemeljenja općih etičkih načela pozivajući se na aristotelovsku tradiciju, kako predlaže Martha C. Nussbaum u *Fragility of Goodness*, Cambridge 1986.; 3. *Agenda 21*, donesena 1992. u Rio de Janeiru kao završni dokument na Konferenciji UN-a o zaštiti okoliša i daljnjem gospodarskom razvoju, u međuvremenu je potpisana od mnogih vlada, kao i od različitih religijskih i crkvenih autoriteta. *Agenda 21* progovorila je o održivom razvoju (*sustainable development*) na svjetskom planu, oko kojeg bi trebalo nastojati krajem 20. st. i tijekom 21. st., kako bi procesi globalizacije na području gospodarskog razvoja i proizvodnje poprimili manje štetne dimenzije za okoliš koje su daleko prihvatljivije i korisnije za njegovu zaštitu. Ona zahtijeva nova znanja i tehnike zaštite okoliša podrazumijevajući i globalnu ekološku odgovornost za buduće naraštaje.

52

Usp. Hans Küng, *Projekt Weltethos*, München–Zürich 1990.; H. Küng, *Weltethos für Weltpolitik und Wirtschaft*, München 1997.; AA.VV., *Erklärung zur Weltethos*, Hans Küng – Karl-Josef Kuschel (Hg.), München 1994.; AA.VV., *Wissenschaft und Weltethos*, Hans Küng – Karl-Josef Kuschel (Hg.), München–Zürich 1998.; Thomas Hausmanninger, »Diskurs 'Weltethos'«, *Catholica(M)* 48 (1994), str. 303–314; Adel Theodor Khoury, *Das Ethos der Weltreligionen*, Freiburg-Basel-Wien 1993.; Franz Wolfinger, »Ein gemeinsames Weltethos?«, AA.VV., *Christliche Sozialethik zwischen Moderne und Postmoderne*, Thomas Hausmanninger (Hg.), Paderborn 1993., str. 171–185.

53

Nakon proglašenja Svjetskog parlamenta religija slijede 1995. UNO-komisija za svjetski politički poredak, zatim iste godine Svjetska komisija za kulturu i razvoj, te 1996. Inter-Action Council. Uz nova filozofska nastojanja (Usp. Nigel Dower, *World Ethics*, Edinburgh 1998.), susrećemo i konkretna nastojanja koja govore o znanosti, gospodarstvu i politici (usp. Hans Küng, *Projekt Weltethos*, Nav. dj.; H. Küng, *Weltethos für Weltpolitik und Wirtschaft*, München 1997., kao i AA.VV., *Wissenschaft und Weltethos*, izd. Hans Küng – Karl-Josef Kuschel, Nav. dj.). Imamo i autore koji govore o miru i zaštiti okoliša (usp. Nigel Dower, Nav. dj.; Hary Kessler, *Ökologische Wissenschaft im Dialog der Kulturen und Religionen*, Darmstadt 1996.; usp. Thomas Hausmanninger, »Weltethos...«, Nav. čl., str. 1074). U međuvremenu je postalo jasno da se problem univerzalizacije ethosa posredstvom povezivanja različitih religioznih i filozofskih učenja može dovesti bliže stvaranju jednog sveopćeg moralnog kodeksa (World/Welt-Ethos). Preko spomenute međusobne povezanosti dolazi se do otkrivanja zajedničkih stavova različitih religijskih i kulturnih tradicija (kršćanske, židovske, muslimanske, budističke, racionalno-filozofske itd.) posebno kad su u pitanju vrhovna moralna načela kao što su dostojanstvo osobe, zabrana ubijanja, roditeljska skrb za djecu itd.

54

Usp. Norbert Klaes, »Weltkonferenz der Religionen für den Frieden«, LThK X., str. 1079. WCRP je utemeljen 1970. s tajništvom u New Yorku i članstvom u preko 30 zemalja. Do sada su održane svjetske konferencije u Kyotu 1970., Louvainu 1974., Princetonu 1979., Nairobiju 1984., Melbourneu 1989., Rivi del Garda i Rimu 1994. i Ammanu 1999.

55

Usp. Jürgen Werbeck, Nav. čl., str. 111–113.

56

Usp. »Unità della famiglia umana, compassione e solidarietà«, *Credere oggi* 24 (2004), br. 1/139, str. 83–96, posebno str. 96.

57

Usp. Johann Baptist Metz, »Proposta di programma universale del cristianesimo nell'età della globalizzazione«, AA.VV., *Prospettive teologiche per il XXI secolo*, Ed. Rosino Gibellini, Queriniana, Brescia 2003., str. 392 i 394. Istaknuti teolog političke teologije smatra da sjećanje na vlastite patnje i na patnje drugih, utemeljeno na iskustvo križa, može biti temelj sveopće (univerzalne) odgovornosti i ishodiš-

i neke druge globalne institucije kršćanskih crkava: Konferencije svjetskih Crkava (Weltkirchenkonferenzen, WKK),⁵⁹ koje su bile vrlo važne za razvoj ekumenskog pokreta. Treba spomenuti i World Student Christian Federation (WSCF)⁶⁰ utemeljen još 17. kolovoza 1895. u Švedskoj, zatim Ekumenski sabor mladih u Europi (Ecumenical Youth Council in Europe, EYCE),⁶¹ kao i World Evangelical Fellowship (WEF)⁶² utemeljen 1951. u Woudschotenu u Nizozemskoj, World Presbyterian Alliance (WPA),⁶³ Christian World Communions (CWC, Weltweite Christliche Gemeinschaften [WCG]),⁶⁴ Worldwide Church of God (Weltweite Kirche Gottes)⁶⁵ – Savez adventističkih zajednica itd.

Carlo Molari⁶⁶ ističe kako proces globalizacije ne može biti življen na pozitivan način bez odgovarajuće duhovnosti. Globalno gospodarstvo treba biti vođeno jednom univerzalnom etikom, koju svi trebaju prihvatiti i zastupati. Gospodarska globalizacija nameće međuljudskim odnosima iluzorna usmjerenja i ciljeve, usmjerene samo na zaradu i puko gospodarsko blagostanje. Crkva Kristova, u svim svojim inačicama, vrši svoju misiju onda kada vrši milosrđe i nastupa bez interesa. Crkva i kršćanske zajednice po svojoj tradiciji u stanju su pružiti značajan doprinos u stvaranju i širenju duhovnosti koja djeluje bez ikakvih sebičnih interesa. Ponajprije pozivom na Kristovu gozbu koja je temeljni nositelj kršćanske duhovnosti; ona odgovara na strukturalne potrebe ljudskih bića, koja su nesavršena i ograničena. Kao drugo, kršćanske crkve trebaju trajno pokazivati pozornost i predlagati načine djelovanja kada su u pitanju posljednji i siromašni u ljudskoj zajednici. Ovaj stav mora postati kriterij svakog pravednog društvenog djelovanja, a posebno gospodarskog, nastojeći ostvariti onaj mir koji je zadnji cilj poslanja Crkve, društava i svakog pojedinca. Nema mira bez pravde, niti pravde bez mira.

Katolička Crkva je nakon II. vatikanskog sabora poduzela važne korake, koje neki smatraju putem prema »jednoj policentričkoj svjetskoj crkvi«,⁶⁷ posebno kroz uvođenje jezično-kulturnih raznolikosti u bogoslužju, kroz sasvim pozitivan stav prema inkulturaciji, kroz prijenos crkvene odgovornosti, kako na sveopćoj tako i na lokalnoj razini – na Sinodu biskupa, na pojedine biskupe i dijelom na biskupske konferencije. Crkva također globalno djeluje kroz karitativno djelovanje i pokazivanje solidarnosti na svjetskoj razini, pomažući preko Caritasa Internationalisa crkvama, ali i ne-crkvenim ustanovama, kao i nekršćanskim zemljama, krajevima i narodima na jugoistoku Azije, u Africi i Južnoj Americi. Daljnji korak koji je Katolička Crkva učinila jest priznavanje vrijednosti posebnih iskustava mjesnih crkava u trećem svijetu u njihovu svjedočenju Evanđelja i na taj način pokazala nastajanje svojega drugačijeg lica.⁶⁸

Gledano iz globalne perspektive, jako je važno i utemeljenje Svjetskog dana katoličke mladeži⁶⁹ na inicijativu Ivana Pavla II. Dosad su susreti održani u Rimu 1985., u Buenos Airesu 1987., Santiagu de Composteli 1989., Czenstochowi 1991., Denveru 1993., Manili 1995., Parizu 1997., Rimu 2000., Torontu 2002., Kölnu 2005. i u Sydneyu 2008.

Treba se odvažiti i na daljnje korake u spomenutom razvoju zbog izazova jedne nove gospodarsko-političke, ali i religiozno-kulturne dinamike. Globalizacija i procesi koji je prate omogućavaju sve gušće i sve jače umreženje, a time i sve veću povezanost i sve brži protok informacija. Crkva pri tom biva upućena na lokalne strukture odlučivanja, koje mogu staviti pokrajinske strukture u položaj obrane zajedničkih identiteta protiv globalnih izjednačivanja. Njene centralističke strukture, izlažući lokalne crkvene ustanove jednosmjernom protoku komunikacija, informacija i uredbi ostavljale su im do sada jako malo prostora.

U svakodnevnoj crkvenoj praksi još uvijek ostaje pitanje: kako se otvoriti proročanstvu siromašnih crkava trećeg svijeta?⁷⁰ Minimalni zahtjevi u cilju plodonosne životne izmjene ideja i plodonosne suradnje lokalnih crkava i sveopće Crkve bili bi: 1. poštivanje načela subsidijarnosti u Crkvi; 2. jačanje institucija katoličke Crkve na srednjoj razini koje bi iskustvu mjesnih crkava dalo daleko veću težinu; 3. davanje veće važnosti sinodalnim konzultacijama i drugim tijelima odlučivanja.⁷¹

Otvoriti se proročanstvu siromašnih mjesnih crkava znači ići korak dalje. One uglavnom predstavljaju periferiju u odnosu na gospodarsko-društvena globalna stremljenja, koja jedva da vode računa o pogođenima koji nisu sposobni konkurirati, a jedva da mogu biti smatrani potrošačima. Proročanstva siromašnih Crkava traže daleko više od samog otvaranja na najvišoj razini. Njihovo proroštvo traži promjenu mentaliteta od sveopće Crkve, a to znači da postane odvjetnik siromašnih, suvišnih i odbačenih, da zastupa etiku plane-tarne suodgovornosti.⁷²

te etike mira. Usp. J. B. Metz, *Sul concetto della nuova teologia politica (1967–1997)*, Queriniana, Brescia 1998. Metz u ovom djelu kaže kako je nužno ovom našem vremenu kulturalne amnezije suprotstaviti kulturu sjećanja na žrtve (Isto, str. 169) priznajući bezuvjetno trpljenje drugoga kao залог novih oblika društvene solidarnosti (str. 218).

58

Usp. Konrad Raiser, »Ökumenischer Rat der Kirchen«, LThK VII., str. 1031–1033.

59

Usp. Georg Hintzen, »Weltkirchenkonferenzen«, LThK X., str. 1077–1079.

60

Usp. Dietrich Werner, »World Student Christian Federation«, LThK X., str. 1289.

61

Usp. Aloys Klein, »Ökumenischer Jugendrat in Europa«, LThK VII., str. 1031.

62

Usp. Peter Lüning, »World Evangelical Fellowship«, LThK X., str. 1288–1289.

63

Usp. Alasdair I. C. Heron, »Presbyterianismus. I. Begriff i II. Geschichte«, LThK VIII., str. 539–540. Usp. također Andrew F. Walls, »Presbyterianismus. III. Presbyterianische Missionen«, LThK VIII., str. 540–542.

64

Usp. Harding Meyer, »Weltweite Christliche Gemeinschaften«, LThK X., str. 1083–1084.

65

Usp. Hans Gasper, »Weltweite Kirche Gottes«, LThK X., str. 1084.

66

Usp. »Nuova cattolicità: essere chiesa nella globalizzazione«, *Credere oggi* 24 (2004), br. 1/139, str. 97–106.

67

Johann Baptist Metz, »Im Aufbruch zu einer kulturelle polyzentrische Weltkirche«, AA. VV., *Zukunftsfähigkeit*, Franz-Xaver Kaufmann (Hg.), Freiburg/B. 1987., str. 92–123.

68

Usp. Janez Juhant, *Globalisierung und post-moderne Mensch*, LIT Verlag, Berlin-Hamburg-Münster 2005. U Katoličkoj Crkvi danas susrećemo raspravu u kojoj bivaju postavljena pitanja kako i koliko Katolička Crkva može biti shvaćena kao sveopća Crkva te kako preispitati i revidirati određenu, donekle društveno i politički opravdanu, forsiranu centralizaciju, kao i način odlučivanja koji potječe iz druge polovice 19. i dijelom iz prve polovice 20. stoljeća.

69

Usp. Dagobert Vonderau, »Weltjugendtag«, LThK X., str. 1077. Sljedeći svjetski susret katoličke mladeži planiran je u Madridu 2011.

70

Usp. Johann Baptist Metz, Nav. čl., str. 98; Carlo Molari, Nav. čl., str. 101.

71

Usp. Jürgen Werbick, Nav. čl., str. 112.

72

Usp. Gennino Piana, Nav. čl., str. 57–66. U zadnjem desetljeću papinstva Ivana Pavla II., točnije u razdoblju od 1997. do 2005., on je u svojim dokumentima i nagovorima više puta progovorio o problemu globalizacije. U istom razdoblju imamo i različite dokumente vatican-skih ureda i komisija, Sinode biskupa i različitih biskupskih konferencija. Radi se o više od trideset dokumenata. U ovom tekstu to nismo dotakli jer bi za analizu cijele te dokumentacije trebalo napisati jednu poveću raspravu.

Crkve imaju pravo i zadaću kritizirati načela financijskog poslovanja koja promiču bezosjećajnu globalizaciju, a zapostavljaju strukture regionalnog odlučivanja. One se trebaju zauzeti za regionalne identitete, razvijati vlastitu strategiju izbjegavajući agresivna nacionalistička i fundamentalna strujanja. Kad su u pitanju dugovi siromašnih naroda i država iz trećeg svijeta, kršćanske crkve, iako se nalaze pod pritiskom društvenih strujanja koja nameće globalizacija nastojeći stvoriti novi svjetski poredak, trebaju pružiti svjedočanstvo solidarnosti i zahtijevati otpisivanje dugova, poštenu izmjenu iskustava, uvažavanje pogleda i potreba siromašnih krajeva.

Zajedničko nastupanje i djelovanje različitih crkvenih i religioznih institucija potrebno je kako globalni političko-gospodarski procesi odlučivanja ne bi ostali bez etičko-religioznog korektiva. To znači da se uz pomoć njihova zajedničkog etičkoga djelovanja potpomogne ostvarivanje gospodarske i društvene pravednosti, zatim očuvanje i zaštita okoliša, kao i svih stvorenih dobara. To također podrazumijeva očuvanje ljudskog dostojanstva protiv bezdušne dinamike globalnih središta gospodarske moći. U ovom zajedničkom nastojanju može se doći do globalnih procesa koji neće zatirati tradicionalne religiozne identitete, već će senzibilizirati za njihovo očuvanje i njihov nezaobilazni doprinos.

4. Zaključak

Procesi, koje možemo nazivati 'globalizacijom', događali su se daleko prije pojava te riječi početkom šezdesetih godina 20. st. Oni se odvijaju na području društvenog života i politike, gospodarstva, kulture, ekologije, etike, religija i crkava. Globalizacijski procesi povezivanja i umrežavanja uzrokuju transnacionalizaciju i internacionalizaciju. Religije su pod utjecajima globalizacijskih procesa pojačale zajedničku suradnju kroz različite institucije i susrete pokazujući sve veću odgovornost za dobro čovjeka. One pojačano nastoje oko međusobnog dijaloga i traženja sve većeg jedinstva u zajedničkom nastupu, svjesne da čovjek nije neki anonimni sudionik svjetskih zbivanja. Kršćanske crkve, polazeći od svojega dvotisućljetnog iskustva, nastoje djelovati zajednički kada su u pitanju suvremeni procesi globalizacije. Nekatoličke kršćanske crkve (anglikanska, protestantske i pravoslavne) i crkvene zajednice (različite europske i američke kršćanske skupine) zajednički nastupaju preko Ekumenskog vijeća crkava (World Council of Churches, WCC). Uz WCC, u Europi postoji i Ekumensko vijeće mladih u Europi (Ecumenical Youth Council in Europe, EYCE). Katolička Crkva, koja već dvije tisuće godina ima »globalni« ustroj, od II. vatikanskog sabora (1962.–1965.) na ekumenskom planu nastoji oko približavanja svih kršćanskih crkava preko Papinskog vijeća za jedinstvo kršćana, koje je nastalo 1988. iz Tajništva za jedinstvo kršćana (1960.). Uz religije i crkve, i drugi društveni činitelji našega vremena uviđaju potrebu utemeljenja jedne zajedničke etike – *ethosa konvergencije*, u svrhu reguliranja procesa globalizacije.

Literatura

AA.VV., *Erklärung zur Weltethos*, Hans Küng – Karl-Josef Kuschel (Hg.), München 1994.

AA.VV., *Ethik der Religionen*, Ratschow C. H. (Hg.), Stuttgart 1980.

AA.VV., *Ethik der Religionen, I–V*, Michael Klöcker – Udo Tworuschka (Hg.), München–Göppingen 1984.–1986.

AA.VV., *Wissenschaft und Weltethos*, Hans Küng – Karl-Josef Kuschel (Hg.), München–Zürich 1998.

Agenda 21, Declaration of the United Nations Conference on Environment and Development and the Statement of Principles for the Sustainable Management of Forest, Rio de Janeiro, 3 to 14 June 1992, Adopted by more than 178 Governments.

Andreas Bsteh, »Globalisierung. II. Globalisierungsprozesse: 8. Religionen«, LThK XI., 110–111.

Martha Craven Nussbaum, *Fragility of Goodness*, Cambridge 1986.

Nigel Dower, *World Ethics*, Edinburgh 1998.

Hans Gasper, »Weltweite Kirche Gottes«, LThK X., 1084.

Ulrich Hampicke, »Globalisierung. II. Globalisierungsprozesse: 6. Ökologie«, LThK XI., 105–106.

Thomas Hausmanninger, »Diskurs 'Weltethos'«, *Catholica(M)* 48(1994), 303–314.

Thomas Hausmanninger, »Weltethos«, LThK X., 1074–1075.

Alsdair I. C. Heron, »Presbyterianismus. I. Begriff i II. Geschichte«, LThK VIII., 539–540.

Konrad Hilpert, »Globalisierung. II. Globalisierungsprozesse: 7. Ethik«, LThK XI., 106–110.

Georg Hintzen, »Weltkirchenkonferenzen«, LThK X., 1077–1079.

Joachim R. Höflich, »Globalisierung. II. Globalisierungsprozesse: 1. Kommunikation«, LThK XI., 98–99.

Vittorio Hösle, *Moral und politik. Grundlegung einer politischen Ethik für das 21. Jahrhundert*, C. H. Beck, München 1997.

Ivan Pavao II., *Lettre Au moment, L'Osservatore Romano*, 13. svibnja 2000., 4. (*Enchiridion Vaticanum XIX, Documenti ufficiali della Santa Sede 2000*, EDB, Bologna 2004., 829–838).

Janez Juhant, *Globalisierung und postmoderne Mensch*, LIT-Verlag, Berlin–Hamburg–Münster 2005.

Walter Kasper, »Das Christentum im Gespräch mit den Religionen«, AA.VV., *Dialog aus der Mitte christliche Theologie*, Hg. Andreas Bsteh, Mödling 1987., 105–130.

Hary Kessler, *Ökologische Wissenschaft im Dialog der Kulturen und Religionen*, Darmstadt 1996.

Adel Theodor Khoury, *Das Ethos der Weltreligionen*, Freiburg-Basel-Wien 1993.

Norbert Klaess, »Weltkonferenz der Religionen für den Frieden«, LThK X., 1079.

Hans Küng, *Projekt Weltethos*, München–Zürich 1990.

Hans Küng, *Weltethos für Weltpolitik und Wirtschaft*, München 1997.

Franz-Xaver Kaufmann, »Globalisierung. I. Grundlegung: 1. Begriff 2. Historische Entwicklung, 3. Begleiterscheinungen«, LThK XI., 95–98.

Franz-Xaver Kaufmann, »Globalisierung. II. Globalisierungsprozesse: 4. Soziales«, LThK XI., 101–102.

Aloys Klein, »Ökumenischer Jugendrat in Europa«, LThK VII., 1031.

Claude Lévi-Strauss, *Race et histoire*, Paris 1961.

Peter Lüning, »World Evangelical Fellowship«, LThK X., 1288–1289.

Johann Baptist Metz, »Im Aufbruch zu einer kulturelle polyzentrische Weltkirche«, AA.VV., *Zukunftsfähigkeit*, Hg. Franz-Xaver Kaufmann, Freiburg/B. 1987., 92–123.

Johann Baptist Metz, *Sul concetto della nuova teologia politica (1967–1997)*, Queriniana, Brescia 1998.

Johann Baptist Metz, »Proposta di programma universale del cristianesimo nell'età della globalizzazione«, AA.VV., *Prospettive teologiche per il XXI secolo*, Ed. Rosino Gibellini, Queriniana, Brescia 2003., 3389–402.

Harding Meyer, »Weltweite Christliche Gemeinschaften«, LThK X., 1083–1084.

Carlo Molari, »Nuova cattolicità: essere chiesa nella globalizzazione«, *Credere oggi* 24 (2004), br. 1/39, 97–106.

Simone Morandini, »Globalizzazione. Per avviare la riflessione«, *Credere oggi* 24 (2004), br. 1/139, 7–22.

Enzo Pace, »Religioni e globalizzazione«, *Credere oggi* 24 (2004), br. 1/139, 47–55.

Giannino Piana, »Etica: una corresponsabilità planetaria«, *Credere oggi* 24 (2004), br. 1/139, 57–66.

Pontificio Consiglio della giustizia e della pace, *Voilà à peine plus. L'Église face au racisme. Pour une société plus fraternelle. Enchiridion Vaticanum XX, Documenti ufficiali della Santa Sede 2001*, EDB, Bologna 2004., 1726–1752.

Konrad Raiser, »Ökumenischer Rat der Kirchen«, LThK VII., 1031–1033.

Hermann Sauter, »Globalisierung. II. Globalisierungsprozesse: 2. Ökonomie«, LThK XI., 99–100.

Luka Tomašević, *Crkva pred izazovom globalizacije. Vrednovanje i kršćansko propitivanje*, Biblioteka »Filozofska istraživanja«, HFD, Zagreb 2007.

Christian Tomuschat, »Globalisierung. II. Globalisierungsprozesse: 3. Politik u. Recht«, LThK XI., 100–101.

Andrea Toniolo, »Unità della famiglia umana, compassione e solidarietà«, *Credere oggi* 24 (2004), br. 1/139, 83–96.

Peter Ulrich, »Weltwirtschaft, Weltwirtschaftsordnung«, LThK X., 1084–1085.

Dagobert Vonderau, »Weltjugendtag«, LThK X., 1077.

Andrew F. Walls, »Presbyterianismus. III. Presbyterianische Missionen«, LThK VIII., 540–542.

Wolfgang Welsch, »Globalisierung. II. Globalisierungsprozesse: 5. Kultur«, LThK XI., 102–105.

Jürgen Werbick, »Globalisierung. II. Globalisierungsprozesse: 9. Kirche u. Kirchen«, LThK XI., 111–113.

Dietrich Werner, »World Student Christian Federation«, LThK X., 1289.

Franz Wolfinger, »Ein gemeinsames Weltethos«, AA.VV., *Christliche Sozialethik zwischen Moderne und Postmoderne*, Hg. Thomas Hausmanninger, Paderborn 1993., 171–185.

Stefano Zamagni, »Globalizzazione: economia, politica e ambiente«, *Credere oggi* 24 (2004), br. 1/139, 37–46.

Josip Šimić

Religions and Churches in Front of the Challenge of Globalization

Abstract

Processes of globalization have been happening numerous times through history, long prior to the appearance of the word 'globalization' in the second half of 20th century. Modern globalization includes the social, economic and political processes headed to crossing national boundaries and creating a global world order. However, globalization cannot be attributed simply to that issue, for its processes deal with all dimensions of human life and activity: media and communications, economy, politics, law, culture, ecology, ethics, religions, and churches. The consequences of globalization are new experiences related to social, political and economical sphere – interconnection and networking through processes of internationalization and transnationalization, through the meetings (summits) of the members of G7 (G8) and International Economic Forum in Davos, and also the numerous social breaks and economic recession. Globalization inspires religions to aim at the approaching, the stronger cooperation and the intercession for the common attitude. For realization of this purpose religions act through the existing common institutions like The World Parliament of Religions (1993) and World conference of religions for peace (1970), asking for a new way of approaching, dialogue, solidarity, coexistence, cooperation and realization of ethic consensus, taking into account the protection of its own identity in time of pluralism and multiculture. Religions are aware of how ethic question has become the question of world's responsibility. That issue requires global ethical principles around which all subjects on the world scale are to agree with. In that global ethic the human being will be respected as an active subject. The Christian Churches take into consideration the certain positive lawfulness of globalization process, thus we can speak of "Christian globalization". Christianity has been headed to globalization process from the earliest days of the faith – prior to the process has emerged known as globalization. The Churches became aware of its responsibility in order to protect in the time of globalization the dignity of every person, every tradition, and culture. The Churches respond to this phenomenon through numerous existing interchurch institutions on world domain such as The World Council of Churches (WCC), Ecumenical Youth Council in Europe (EYCE). The Catholic Church from the beginning has been global and based on this perspective the Catholic Church through centuries has been carrying out its missionary work. After the Second Vatican Council the Catholic Church has strengthened its activity by establishing Pontifical Council for Christian Unity (1988), which has emerged from Secretariat for Promoting Christian Unity (1960), World Youth Day and Caritas internationalis.

Key words

church/es, dialogue, ethics, globalization, internationalization, culture/s, mondialisation, pluralism, religion/s, transnationalization